

Adalékok a felvidéki magyarok iskolaválasztási szokásainak hátteréhez

Egy empirikus kutatás eredményei

Annak ellenére, hogy a határon túli magyar közösségek fogyatkozása jó ideje közismert ténynek számít, meglehetősen kevés figyelem irányult mostanáig annak felderítésére, hogy milyen szerepet játszik a népességfogyásban a nyelvcsere, a nyelvi asszimiláció. A kisebbségi közösségek esetében a nyelvcsere egyik gyakori kiindulópontja az iskolaválasztás, pontosabban az a pillanat, amikor a kisebbségi szülők úgy döntenek, hogy gyermeküket nem a kisebbség, hanem a többség nyelvén fogják iskoláztatni.¹ A Miniszterelnöki Hivatal Nemzetpolitikai Főosztályának 2006. évi jelentése szerint Szlovákiában a magyar nemzetiségűként regisztrált gyermekek mintegy egyötöde szlovák nyelven vesz részt az oktatásban (www.nemzetpolitika.gov.hu).

Jelen írás célja, hogy adalékokkal szolgáljon e folyamat hátterének és következményeinek megismeréséhez, illetve, hogy rámutasson, Szlovákia kétnyelvű területein milyen tényezők befolyásolják az iskolaválasztást, egyszersmind a nyelvcsere folyamatát.

A kutatást két kétnyelvű felvidéki város – Királyhelmece és Nagykapos – gimnazista diákjai körében végeztük 2008 februárjában. A kutatás kvantitatív jellegű, az adatgyűjtést kérdőív segítségével végeztük (a kérdőív felépítésének módszertanához lásd Dörnyei, Dahmström, Ejlertsson)².

A kutatás színhelyeül olyan városokat választottunk, ahol az alap- és középfokú oktatás mind magyar, mind szlovák nyelven elérhető, így minden esetben a szülők személyes döntésén múlik, hogy gyermeküket mely nyelven taníttatják. A szlovák és magyar tantervű gimnázium mind Királyhelmece, mind Nagykaposon egy igazgatóság alatt, párhuzamos tagozatként működik. A két intézményben összesen 492 kiértékelésre alkalmas kérdőívet gyűjtöttünk össze. Az adatközlők közül 229 szlovák, 263 magyar nyelven folytatta tanulmányait.

A kutatási színhelyek nyelvi összetételének változása

A 20. század során a vizsgált városok nyelvi összetételében többször is jelentős változás állt be.³ A trianoni döntést megelőzően mindhárom helységben elenyésző volt a szlovák lakosság aránya (az 1910-es népszámlálási adatok szerint Révkomáromban mindössze a lakosság 4%-a vallotta magát szlovák nemzetiségűnek, míg a németek aránya 6% volt), a Csehszlovákiához való csatolás után azonban mindenütt jelentős mértékben csökkent a magukat magyar ajkúaknak vallók száma (ld. 1930-as adatok). A második bécsi döntést követő visszacsatolás az 1941-es népszámlálási adatokban is jelentős változást hozott: ismét 94% fölé emelkedett mindhárom városban a magyar nemzetiségűek aránya. A má-

1 Skutnabb-Kangas, Tove (1984) *Bilingualism or not – the education of minorities*. Clevedon, Avon, Multilingual Matters. Skutnabb-Kangas, Tove (1997) *Nyelv, oktatás és kisebbségek*. Budapest, Teleki László Alapítvány.

2 Dörnyei Zoltán (2007) *Research Methods in Applied Linguistics* Oxford, Oxford University Press. Ejlertsson, Göran (2005) *Enkäten i praktiken – en handbok i enkätmetodik*. Lund, Studentlitteratur.

3 Kocsis Károly (1989) *Vegyes etnikumú területek társadalmának népességföldrajzi kutatása Szlovákia és Vajdaság példáján*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Kocsis Károly (1990) *Elcsatoltak. Magyarok a szomszéd államokban*. Budapest, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat.

sodik világháború után a magyar lakosság folyamatos csökkenést mutat a kutatás mindkét helyszínén.

1. táblázat: A magyar lakosság arányának változása (%)

	Nagykapos	Királyhelmece
1910	99	100
1930	65	59
1941	94	98
1970	-	77
1991	64	80
2001	57	77

Szlovákia lakossága (2001) = 5 379 455, ebből 520 528 (9,7%) magyar nemzetiségű.

A háttérváltozók hatása az iskolaválasztásra

A statisztikai elemzés során kiderült, hogy a gimnazisták körében többségben vannak a lányok, s arányuk a magyar (55%) és a szlovák (61%) tagozaton hasonló. Jelentős különbség figyelhető meg ugyanakkor abban, hogy a magyar és a szlovák nyelven tanuló diákok lakhelyére vonatkozólag: a magyar gimnáziumban tanulók 63,5%-a falun és csupán 36,5%-a él városban, míg a szlovák nyelven tanulók körében fordított az arány, nekik 38%-uk él falun és 62%-uk városban.

A magyar tanítási nyelvű tagozatokon a diákok édesapja 97%-ban, édesanyja 98%-ban, míg a szlovák nyelven tanuló diákok édesanyja 56%-ban, édesapja 65%-ban magyar anyanyelvű. A magyar nők 70%-a, a magyar férfiak 67%-a végezte magyar nyelven az általános iskolát.

Az alábbi táblázatban a családok nyelvhasználati szokásait illusztráltuk. Jól látható, hogy a magyar nyelven tanuló diákok családjainak túlnyomó többsége kizárólag a magyar nyelvet használja odahaza (83%), s csak egy kisebb részük beszél szlovákul is (17%). Meglepő ugyanakkor, hogy a szlovák gimnáziumban tanuló diákoknak mindössze egyötöde érkezik egynyelvű szlovák családból (21%), s mintegy egyharmaduk családjá kizárólag a magyar nyelvet használja odahaza (34%).

2. táblázat: A családban használt nyelv

	Csak szlovákul	Többnyire szlovákul	Mindkét nyelven ugyanannyit	Többnyire magyarul	Csak magyarul
Szlovák gimnázium	21,0	10,0	11,8	23,1	34,1
Magyar gimnázium	0,0	0,0	1,5	16,0	82,5

A *multinomiális regresszió* célváltozójának az iskola tanítási nyelvét választottuk, referenciakategóriájának pedig a magyar tanítási nyelvet tettük meg. Így elemzésünk során azt vizsgáltuk, milyen tényezők befolyásolják annak valószínűségét, hogy valaki szlovák tanítási nyelvű iskolába adja gyermekét.

Szlovák iskola vs. nem, lakhely, családban használt nyelv

Az első regresszióelemzés során a következő háttérváltozókkal próbáltuk magyarázni a szlovák nyelvű iskolaválasztást: a diákok neme, lakhelye, valamint a családban használt

nyelv. A három háttérváltozó közül a lakhely és a családban használt nyelv bizonyult szignifikánsnak. A valószínűségi hányados becslése szerint mintegy 2,5-ször nagyobb az esélye annak, hogy egy városi gyermeket adjanak szlovák iskolába, mint egy falusit. Emellett kiderült, ha egy családban többnyire magyarul (de részben szlovákul is) beszélnek 3,8-szor, ha pedig mindkét nyelven ugyanannyit beszélnek, 16,4-szer nagyobb az esélye annak, hogy a gyermeket szlovák tanítási nyelvű iskolába írássák, mint magyarba. A kapott eredmények az iskolaválasztást 74,3%-ban jósolták be helyesen.

Szlovák iskola vs. vegyes házasságok

A második regresszióelemzés során azt vizsgáltuk, mennyivel nagyobb eséllyel kerülnek a gyermekek szlovák iskolába a vegyes házasságokból, mint az egynyelvű magyar házasságokból. Az anya anyanyelvének és az apa anyanyelvének kapcsolata ugyancsak szignifikánsan befolyásolja az iskolaválasztást. A valószínűségi hányados becslése szerint egy magyar nő és egy szlovák férfi házasságából mintegy 7,1-szer, egy szlovák nő és egy magyar férfi házasságából mintegy 14,8-szor nagyobb eséllyel kerül szlovák iskolába a gyermek, mint egy olyan családból, ahol mindkét szülő magyar. Az eredményeket az iskola-választást 73,2%-ban helyesen jelezték előre.

Szlovák iskola vs. a szülők által végzett általános iskola tanítási nyelve

Az elemzés harmadik fázisában azt vizsgáltuk meg, mennyire befolyásolja az iskolaválasztást az, hogy ha a magyar szülők nem magyar nyelven végeztek az általános iskolát. A szülők anyanyelvének és az általuk végzett általános iskola tanítási nyelvének kapcsolata mind a nők, mind a férfiak esetében szignifikánsnak bizonyult. A modell becslése szerint az a magyar apa, aki szlovák nyelven tanult az általános iskolában, 5,6-szor nagyobb valószínűséggel fogja gyermekét is szlovák iskolába íratni, mint az az apa, aki az általános iskolában magyar nyelven tanult. A nő esetében a becsült érték ennél is nagyobb: az a magyar anya, aki maga szlovák nyelven végezte az általános iskolát, 17,2-szer nagyobb valószínűséggel fogja gyermekét is szlovák nyelven taníttatni, mint az, aki az általános iskolát magyar nyelven végezte. A modell becslései 79,5%-ban bizonyultak helytállóknak.

A szülők végzettsége vs. az általuk végzett általános iskola tanítási nyelve

Mivel a szlovákiai magyar szülők a szlovák iskola választását gyakran azzal magyarázzák, hogy gyermekük így jobban tud majd érvényesülni a társadalmi életben, szeretnénk volna megvizsgálni, hogy mennyire befolyásolta a magyar szülők esetében azt, hogy milyen végzettséget szereztek az, hogy milyen nyelven végezték az általános iskolát. Az elemzést ezúttal *ordinális regresszióval* végeztük, mely azt elemzi, hogy egy célváltozó (esetünkben a végzettség) értéke nő vagy csökken-e különböző háttérváltozók (esetünkben a szülők által végzett általános iskola tanítási nyelvének) hatására.

A modell használata sem a magyar nők, sem a magyar férfiak esetében nem hozott szignifikáns eredményt. Mindez azt jelenti, hogy egyik nem esetében sincs összefüggés a megszerzett végzettség és aközött, hogy a szülők maguk mely nyelven végezték az általános iskolát.

Összegzés

Kutatásunk során a logisztikus regresszióelemzés használata sikeresnek bizonyult. A multinomiális regresszió kimutatta, hogy a magyar szülők iskolaválasztását több körülmény

is motiválja. Délkelet-Szlovákiában lényegesen nagyobb eséllyel kerül a magyar vagy két-nyelvű gyermek szlovák tanítású nyelvű intézménybe:

- ha városban él;
- ha a családban szlovákul is beszélnek;
- ha szülei anyanyelve eltérő;
- ha szüleik nem magyar nyelven végezték az általános iskolát.

Ordinális regresszióelemzés segítségével pedig arra szereztünk bizonyítékot, hogy sem a nők, sem a férfiak esetében nincs összefüggés az általuk megszerzett végzettség és között, hogy maguk a szülők mely nyelven végezték az általános iskolát.

Kutatásunk bizonyos mértékben megerősíti Lampl tapasztalatait,⁴ aki szerint Szlovákiában az iskolaválasztás során nem annyira az objektív tényezők dominálnak, hanem inkább a nemzeti identitás, amelynek kialakulásában a legfontosabb szerepet a szerző a szülők iskoláztatási nyelvének tulajdonítja.

Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni néhány további tényezőt sem. Bartha szerint⁵ az iskolaválasztás szabadsága mindaddig látszólagos, ameddig adekvát tájékoztatás híján nem a tudományosan is megalapozott információk, hanem tévhitek és hiedelmek alapján dönthet. Dolgozatunk nem az első munka, amely rámutat: a határon túli magyar közösségek körében az egyik leggyakrabban hallható tévhit, miszerint a felsőfokú végzettséghez elsősorban a többségi nyelven való iskolázottságon át vezet az út, téves.⁶ Adataink regressziós elemzése összesen mintegy 500 szülő esetében igazolta: semmilyen összefüggés nem mutatható ki végzettségük foka és az általuk végzett általános iskola tanítási nyelve között. A jelenség hátterében Sándor Anna szerint valószínűleg az áll, hogy a szlovák tanítási nyelvű iskola – amellet, hogy felgyorsítja a magyar nyelvű gyermek nyelvcseréjét – valószínűleg lelassítja a magyar diák kognitív fejlődését, ami akadályozhatja a tanulást, s ezáltal később a felsőoktatásba való bekerülést is.

Szlovákiában az iskolaválasztást körbelengő tévhitek a két nyelv közötti státusbeli, egyszersmind presztízsbeli különbséggel is párosulnak. Sőt, Lanstyák⁷ felhívja a figyelmet: abban, hogy számos magyar szülő szlovák iskolába írta gyermekét, s ezáltal gyakran már az iskoláztatás során sor kerül a nemzetiségváltásra, az is közrejátszik, hogy északi szomszédunknál az államhatalom ellenségesen viszonyul a magyar kisebbséghez.

Noha a rendszerváltozás óta több kutatás is folyt a határon túli magyar közösségek iskolaválasztási szokásainak feltérképezése céljából,⁸ ezek sajnos nem találtak megfelelő visszhangra. Véleményünk szerint a probléma hátterének tudományos felderítése azért rendkívül fontos, mert komoly kutatások és elemzések nélkül átgondolt és sikeres nyelvpolitika, valamint nyelvi tervezés kivitelezése nem képzelhető el.

Bálint Annamária & Vincze László

4 Lampl Zsuzsanna (1999) *A saját útját járó gyermek*. Három szociológiai tanulmány a szlovákiai magyarokról. Pozsony, Madách-Posonium.

5 Bartha Csilla (2003) A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: Nádor, Orsolya & Szarka, László (eds) *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, 56–75. Budapest, Akadémiai Kiadó.

6 Sándor Anna (2000) *Anyanyelvhazsárlat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Pozsony, Kalligram könyvkiadó.

7 Lanstyák István (2000) *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest-Pozsony, Osiris-Kalligram-MTA.

8 Sorbán Angella (1997) „Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen.” Az asszimiláció témámszetrájához. *Magyar Kisebbség* 6.évf. 21. sz. Mirnics Károly (1998) Várható hanyatlás a vajdasági magyar tannyelvű általános iskolai hálózatban. *Magyar Kisebbség* 1998/3–4 sz. pp. 203–21.